

roku (Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1025-p On Approval of the Action Plan for the Implementation of the Concept of the National Resilience System by 2025) (2023). *Uriadovyi kurier*, 18 Nov., № 232 (in Ukrainian).

40. Tkach, M., Punda, Yu., Derevianko, V. (2024). Rozbudova sylnoi natsii: rol natsionalnoi stiikosti, mobilizatsii ta terytorialnoi oborony (Building a Stronger Nation: The Role of National Resilience, Mobilization and Territorial Defence). *Science and Defence*, № 1, pp. 47–55. DOI: 10.33099/2618-1614-2024-24-1-47-55 (in Ukrainian).

41. Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy (Decree of the President of Ukraine No. 392/202 on the Decision of the National Security and Defence Council of Ukraine on the National Security Strategy of Ukraine) (2020). *Uriadovyi kurier*, 16 Sept., № 169 (in Ukrainian).

42. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy Pro zaprovadzhennia natsionalnoi systemy stiikosti (Decree of the President of Ukraine No. 479/2021 On the Decision of the National Security and Defence Council of Ukraine On the Implementation of the National Resilience System) (2021). *Uriadovyi kurier*, 29 Sept., № 188 (in Ukrainian).

Матеріал надійшов до редакції 21.06.2024 р.

УДК 341.322.5

Надія Шелест,

бакалавр за спеціальністю 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії,

Міжрегіональна академія управління персоналом,

shelestok25@gmail.com

ORCID ID: 0009-0005-87,

DOI 10.29038/2524-2679-2024-02-307-321

ДЕПОРТАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ЯК МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ДЕЛІКТ

У статті проведено детальний аналіз чинних міжнародно-правових актів стосовно міжнародної кримінальної відповідальності за депортацію, у тому числі депортацію дітей. Виявлено, що масова та систематична депортація дітей в умовах збройного конфлікту, яку вчиняє російська федерація на тимчасово окупованих українських територіях, має ознаки

одразу трьох найбільш тяжких міжнародних злочинів, які належать до юрисдикції Міжнародного кримінального суду – злочину проти людяності, воєнного злочину та злочину геноциду. Наголошено, що українська сторона повинна й надалі намагатися на міжнародному, у тому числі міжнародно-правовому рівні визнання депортації українських дітей геноцидом. Крім того, приділено значну увагу особливостям міжнародної кримінальної відповідальності за депортацію дітей, правовому статусу та юрисдикції Міжнародного кримінального суду. Проаналізовано кроки, які вже зроблено в напрямі притягнення до відповідальності посадових осіб російської федерації, винних у депортації українських дітей. Розглянуто перспективи винесення остаточного рішення з цього приводу й можливості його примусового виконання. Водночас зазначено, що перспективи фактичного виконання майбутнього вироку МКС є досить сумнівними, оскільки російська федерація є постійним членом Ради Безпеки ООН і має право вето будь-якого її рішення. Окрему увагу приділено дослідженню чинного міжнародно-правового регулювання відповідальності держав за вчинені ними міжнародні протиправні діяння. Виявлено недовість наявного механізму притягнення до відповідальності не лише окремих фізичних осіб, але й держав загалом, навіть за такі міжнародні злочини, як депортація дітей, які не можуть бути вчинені без задіяння всього державного апарату. За результатами дослідження виокремлено низку проблемних аспектів чинного міжнародно-правового регулювання та наявної системи міжнародних відносин у досліджуваній сфері, сформульовано рекомендації щодо їх подолання. Подальші наукові дослідження в цьому напрямі вбачаємо у вивченні проблеми соціальної підтримки та реабілітації дітей, які повернулися з рф після примусової депортації.

Ключові слова: депортація, збройний конфлікт, злочин проти людяності, воєнний злочин, злочин геноциду, міжнародне кримінальне право, Міжнародний кримінальний суд, Римський статут.

Nadiia Shelest,

Interregional Academy of Personnel Management,

ORCID ID: 0009-0005-8709-8032

DEPORTATION OF UKRAINIAN CHILDREN BY THE RUSSIAN FEDERATION AS AN INTERNATIONAL LEGAL DELICT

In the article, a detailed analysis of existing international legal acts regarding international criminal responsibility for deportation, including the deportation of children, is conducted. It is identified that the mass and systematic deportation of children during an armed conflict, carried out by the Russian Federa-

tion in the temporarily occupied Ukrainian territories, exhibits characteristics of three of the most serious international crimes under the jurisdiction of the International Criminal Court: crimes against humanity, war crimes, and genocide. It is noted that the Ukrainian side should continue to strive at the international level, including the international legal level, for the recognition of the deportation of Ukrainian children as genocide. Special attention is given to the features of international criminal responsibility for the deportation of children, the legal status, and jurisdiction of the International Criminal Court. The steps already taken towards holding Russian Federation officials responsible for the deportation of Ukrainian children are analyzed. The prospects of making a final decision on this matter and the possibilities for its enforcement are considered. At the same time, it is noted that the prospects for the actual enforcement of a future ICC verdict are quite dubious, as the Russian Federation is a permanent member of the UN Security Council and has veto power over any of its decisions. Special attention is given to the study of existing international legal regulations on the responsibility of states for their internationally wrongful acts. The ineffectiveness of the existing mechanism for holding not only individual persons but also states accountable for such international crimes as the deportation of children, which cannot be committed without the involvement of the entire state apparatus, is identified. Based on the results of the study, several problematic aspects of the existing international legal regulation and the current system of international relations in the researched field are highlighted, and recommendations for overcoming them are formulated. Further scientific research in this direction is seen in the study of the problem of social support and rehabilitation of children who have returned from the Russian Federation after forced deportation.

Key words: deportation, armed conflict, crime against humanity, war crime, crime of genocide, international criminal law, International Criminal Court, Rome Statute.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Починаючи з анексії Криму та вторгнення на Схід України у 2014 р., російська федерація систематично вчиняє воєнні злочини на територіях, тимчасово окупованих нею, жертвами яких є в тому числі й діти. Так, зокрема, систематичними є такі злочини держави-окупанта стосовно дітей, як примусова зміна громадянства, розлучення із сім'єю, вербування дітей і використання їх у збройному конфлікті, позбавлення дітей права на отримання якісної освіти, медичної допомоги, соціальних, реабілітаційних та інших послуг, передбачених для дітей, тощо. Однак одним із найбільш масштабних воєнних злочинів, учинюваних російською

федерацією, є примусова депортація дітей на територію держави-агресора, жертвами якої, за оцінками української сторони, стало понад 181 тисяча українських дітей [1, с. 11–12].

При цьому більшість міжнародних організацій, уповноважених захищати права дітей, які стали жертвами збройних конфліктів, із різних причин виявляються неефективними на тимчасово окупованих українських територіях, унаслідок чого, наприклад, випадки повернення депортованих дітей на підконтрольну Україні територію є досить поодинокими, у порівнянні з кількістю депортованих дітей; а саме таке повернення відбувається здебільшого не в рамках діяльності міжнародних організацій, а за посередництва третіх країн, нейтральних стосовно сторін збройного конфлікту.

Однією з небагатьох міжнародних інституцій, які дієво відреагували на численні факти депортації росією українських дітей, є Міжнародний кримінальний суд, що висунув офіційне обвинувачення у вчиненні цього злочину президенту рф в. путіну та уповноваженій при президенті рф із захисту дітей і навіть видав ордери на їх арешт. Проте виконання цих ордерів, як і майбутнього рішення про притягнення посадовців рф до міжнародної кримінальної відповідальності, ускладнюється особливостями міжнародного права в цій сфері, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Проблеми захисту прав дітей, які стали жертвами збройного конфлікту, депортації дітей як міжнародного злочину та правового статусу Міжнародного кримінального суду досліджували такі науковці, як В. В. Белевцева, М. М. Гнатівський, Т. А. Грабович, О. Ю. Задніпровська, А. В. Лазоренко, Г. Є. Мазур, І. М. Ничитайло, Н. М. Опольська, П. М. Рабінович, Р. І. Ребриш, В. М. Репецький, М. М. Чеховська та ін.

Мета статті – дослідження чинних положень міжнародного кримінального права щодо депортації дітей як міжнародного злочину й аналіз перспектив притягнення до міжнародної відповідальності за депортацію дітей як окремих посадових осіб, так і російської федерації загалом.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Говорячи про депортацію, у тому числі дітей, як про міжнародно-правовий делікт, ми повинні, передусім, визначитися, по-перше, із самим поняттям «депортація» й, по-друге, із місцем депортації в системі міжнародно-протиправних діянь.

Щодо першого з означених питань, то визначення поняття «депортація» містяться як у національному праві України, так і в актах міжнародного права. На національному рівні це поняття визначено в Законі України «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою», відповідно до якого депортацією є «насильницьке переселення народів, національних меншин й осіб за національною ознакою з місць їх постійного проживання на підставі рішень, прийнятих органами державної влади колишнього СРСР або союзних республік» [2]. Попри очевидну недосконалість цього визначення, яке є, так би мовити, «ретроспективним» і стосується лише випадків депортації за часів перебування України в складі СРСР, воно, утім, справедливо вказує на такі дві ознаки депортації, як, по-перше, її насильницький характер, і, по-друге – її спрямованість проти народів, національних меншин або окремих осіб за національною ознакою.

Ці дві ознаки відповідають розумінню депортації й у міжнародному праві. Так, одне з найбільш відомих визначень депортації міститься в статті 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – Римський статут), згідно з підпунктом «d» пункту 2 якої депортація (або насильницьке переміщення населення) означає насильницьке переміщення відповідних осіб шляхом виселення або інших примусових дій із території, на якій вони законно перебувають, за відсутності підстав, що допускаються міжнародним правом [3].

Розширене тлумачення зазначеної норми Римського статуту (як і інших його положень) міститься в офіційному документі «Елементи злочинів» Міжнародного кримінального суду, який опублікований у 2013 р. в Гаазі й ґрунтується на офіційних звітах Асамблеї держав-учасниць Римського статуту МКС та офіційних звітах Конференції з перегляду Римського статуту МКС (Кампала, 31 травня – 11 червня 2010 р.). Як зазначено в тексті «Елементів злочинів», вони «допомагають Суду тлумачити та застосовувати статті 6, 7 та 8 відповідно до Статуту МКС» [4].

Що стосується депортації, то «Елементи злочинів» додатково роз'яснюють, що термін «насильницьке», ужитий стосовно переміщення в статті 7 Римського статуту, не обмежується застосуванням фізичної сили, а може включати й загрозу силою чи примус, який зумовлений, наприклад, психологічним тиском, грубим примусом, страхом перед насильством, затриманням або зловживанням владою до такої особи, осіб чи третьої особи, або використанням обставин, які характеризуються примусом. Крім того, важливими для кваліфікації діяння як депортації є приписи статей 2, 3, 4 та 9 «Загального вступу» до «Елементів злочинів». Виходячи з них, будь-який злочин, що міститься в Римському статуті, у тому числі й депортація,

трактується як такий, якщо вчинений свідомо та навмисно (англ. «*with intent and knowledge*»), що на основі відповідних фактів та обставин може бути встановлено Судом. Для кваліфікації діяння необов'язково доводити той факт, що виконавець виносив особисто певне ціннісне судження про жорстокий чи нелюдський характер власних дій. Той чи інший вид поведінки може становити не лише один, а декілька злочинів, передбачених Римським статутом (останнє є особливо актуальним у контексті депортації дітей під час збройного конфлікту, оскільки вона містить ознаки інших міжнародних злочинів) [4].

Що стосується місця депортації в системі міжнародно-правових деліктів, то потрібно, передусім, звернути увагу на те, що вже процитований Римський статут поміщає депортацію в статтю 7, яка іменується «злочини проти людяності» [3], зважаючи на те, що депортацію загалом прийнято відносити саме до цієї групи міжнародних злочинів. Із теоретичного погляду, зміст такого діяння, як депортація, також цілком відповідає родовим ознакам злочинів проти людяності, серед яких зазвичай виокремлюють такі: а) масовість (тобто масштабність): потерпілими суб'єктами, жертвами таких злочинних діянь є мирне населення, його певні соціальні групи, спільноти; б) систематичність (тривалість); в) цілеспрямована організованість (зазвичай інституціоналізованість); г) пов'язаність зі станом війни, збройними конфліктами, нападами [5], а також змісту поняття «злочинів проти людяності» (за визначенням М. М. Гнатовського) як «широкомасштабних і систематичних порушень прав людини, що вчинюються щодо значної частини або всього цивільного населення певної місцевості й становлять тяжке посягання на життя, здоров'я та гідність великої кількості людей» [6, с. 171].

Якщо проаналізувати як інші норми Римського Статуту, так і положення інших актів міжнародного кримінального чи міжнародного гуманітарного права, місце депортації, особливо вчиненої стосовно дітей і в умовах збройного конфлікту, видається не настільки однозначним.

Учинення депортації в умовах збройного конфлікту дає підстави відносити цей злочин не лише до злочинів проти людяності, а й до воєнних злочинів. Власне, підстави для такого висновку дає й стаття 8 Римського статуту, за якою до воєнних належать грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. (однією з яких є IV Женевська конвенція «Про захист цивільного населення під час війни»), у тому числі вчинення проти осіб, які охороняються відповідно до положень Женевської конвенції (а отже, у тому числі стосовно цивільних осіб, включаючи дітей), серед іншого – таких діянь, як переміщення, незаконна депортація чи незаконне

позбавлення волі (підпункт VII пункту «а» частини 2 статті 8); пряме чи опосередковане переміщення окупаційною державою на окуповану нею територію частини власного цивільного населення чи депортація (переміщення) в межах або за межі території частини чи всього населення окупованої території (підпункт VIII пункту «б» частини 2 статті 8) [3].

В інших міжнародно-правових актах, які встановлюють відповідальність за воєнні злочини, також зазвичай згадується серед них депортація цивільного населення, у тому числі й дітей. Так, наприклад, в історично першому визначенні поняття «воєнний злочин», яке наведено в ст. 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі, зазначалося, що воєнними злочинами потрібно вважати порушення законів і звичаїв війни, що включають, у тому числі, убивства, жорстоке поводження або депортацію цивільного населення на окупованих територіях [7].

Уже згадані Женевські конвенції 1949 р. також містять перелік воєнних злочинів, під якими розуміють серйозні порушення конвенцій і до яких відносять, у тому числі, і незаконну депортацію, переміщення цивільних осіб, що перебувають під захистом [8]. Діти підпадають під дію всіх положень Женевських конвенцій, які стосуються гуманного поводження з особами, котрі не беруть активну участь у бойових діях [9, с. 13–14], а, отже, їх насильницьке переміщення, із погляду міжнародного гуманітарного права, є воєнним злочином.

Відповідно до сучасного міжнародного права, депортацію дітей, яка має масовий і чітко виражений національний характер, можна вважати ознакою такого злочину проти людства, як геноцид (а саме це відбувається під час насильницького переміщення посадовими особами російської федерації дітей із тимчасово окупованих територій України).

Відповідно до ст. 2 Конвенції про попередження злочину геноциду й покарання за нього (1948 р.), під геноцидом розуміють «дії, які вчиняються з наміром повністю або частково знищити будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу: а) убивство членів цієї групи; б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам цієї групи; в) навмисне створення життєвих умов, що націлені на повне або часткове фізичне знищення цієї групи; г) заходи щодо запобігання народженню дітей у середовищі цієї групи; ґ) насильницьке передавання дітей з однієї людської групи в іншу» [10]. Крім того, трактування злочину геноциду й перелік актів геноциду в статті 6 Римського статуту майже дослівно повторюють статтю 2 Конвенції 1948 р. [3].

Знову звертаючись до «Елементів злочину» як акта офіційного тлумачення Римського статуту, зазначаємо, що, відповідно до «Елементів»,

для констатації акту геноциду, що полягає в насильницькому передаванні дітей з однієї людської групи в іншу (відповідно до п. е ст. 6 Статуту МКС), потрібні такі елементи: виконавець здійснював насильницьке передавання однієї або більше осіб; така особа (особи) належали до певної етнічної, національної, расової чи релігійної групи; здійснювалося передавання з указаної групи до іншої; така особа (особи) була віком до 18 років; виконавець знав або повинен був знати, що така особа (особи) була віком до 18 років. До того ж усі різновиди актів геноциду, уключаючи депортацію дітей, обов'язково повинні містити такі елементи злочину: особа (особи), проти якої спрямовані злочинні дії, належала до певної расової, етнічної, національної чи релігійної групи; виконавець актів геноциду мав намір повністю чи частково знищити цю расову, етнічну, національну чи релігійну групу; така поведінка виконавця відбувалась у контексті очевидної схеми аналогічної поведінки, що була спрямована проти цієї групи або могла б сама по собі спричинити таке знищення [4, с. 2–3].

Зважаючи на те, що жертвами насильницьких переміщень із тимчасово окупованих територій України до росії є навіть за найбільш стриманими оцінками десятки тисяч українських дітей, а також на те, що в подальшому стосовно таких дітей системно вживаються заходи зі «стирання» їхньої української ідентичності (розрив зв'язків з українськими родинами і їх усиновлення російськими родинами, агресивна пропаганда в російських закладах освіти тощо), така депортація цілком відповідає зазначеним вище ознакам геноциду, що відзначається багатьма експертами, зокрема експерткою Ради Європи з питань внутрішньо переміщених осіб в Україні та Міжнародної ради з питань злочинів, скоєних у воєнних конфліктах при Офісі генпрокурора О. Сенаторовою [11].

Утім, на сьогодні на міжнародно-правовому рівні не були офіційно кваліфіковані як геноцид факти депортації українських дітей. Зокрема, у березні 2023 р. Міжнародний кримінальний суд у Гаазі, видаючи ордери на арешт президента рф путіна та уповноваженої при президенті рф із захисту прав дітей м. львової-бєлової за підозрою у вчиненні ними якраз-таки насильницьких депортацій та переміщення дітей з окупованих територій України, кваліфікував такі діяння саме як воєнні злочини за згаданими вище статтями 8(2)(a)(vii) і 8(2)(b)(viii) Римського статуту) [12].

Тож, попри таку «троїсту» природу депортації дітей в умовах збройного конфлікту, яка за різних обставин може бути кваліфікована і як злочин проти людяності, і як воєнний злочин, і як злочин геноциду (тобто підпадає під дію одразу трьох статей Римського статуту – 6, 7 та 8), станом на сьогодні депортація українських дітей, яка вчиняється

посадовими особами російської федерації, кваліфікується передусім як військовий злочин. Не в останню чергу таке тлумачення викликано тим, що російська федерація є стороною Женевських конвенцій, на відміну від Римського статуту (який вона підписала, проте згодом відкликала свій підпис), а, згідно із загальним принципом міжнародного права, держава може відповідати за порушення лише тих міжнародних договорів, які вона визнала для себе обов'язковими. З іншого боку, російська ФЕДЕРАЦІЯ також є стороною й Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (у Міжнародному суді ООН навіть розглядається міждержавний спір між Україною й російською федерацією стосовно порушень останньою цієї Конвенції), але, безумовно, доведення того, що депортація українських дітей РФ сягнула рівня, достатнього для визнання її геноцидом проти України, є більш складним і тривалим процесом.

Переходячи до питання перспектив притягнення до міжнародної відповідальності за депортацію дітей як безпосередньо винних у вчиненні таких діянь посадових осіб, так і самої російської федерації як суб'єкта міжнародного права, ми повинні, передусім, зауважити, що в міжнародному праві досить чітко розрізняють міжнародно-правову відповідальність держав за вчинення ними міжнародно-протиправних діянь і міжнародну кримінальну відповідальність окремих фізичних осіб за вчинення міжнародних злочинів.

Що ж стосується другого із зазначених видів відповідальності, то притягнення осіб, винних у вчиненні міжнародних злочинів, у т.ч. злочинів проти людяності, геноциду й військових злочинів, є прерогативою саме Міжнародного кримінального суду, який, відповідно до статті 1 Римського статуту, має повноваження здійснювати юрисдикцію щодо осіб за найтяжчі злочини, які спричиняють занепокоєння міжнародного співтовариства, доповнюючи національні системи кримінального правосуддя [3].

У цьому контексті доцільно відзначити, що сам факт видачі Міжнародним кримінальним судом ордеру на арешт путіна та львової-белової, попри те, що його виконання ще не відбулося, по-перше, суттєво звужує «географію» можливих візитів путіна, оскільки в країнах, які ратифікували Римський статут, він ризикує бути заарештованим на виконання рішення МКС, а по-друге – опосередковано сприяє можливості ведення перемовин (на жаль, поки нечисленних) про повернення депортованих дітей між Україною й РФ за посередництвом третіх держав, які все ж демонструють хоча б незначні, але результати. За даними влади, станом на початок 2024 р. вдалося повернути в Україну близько 500 дітей [13].

Однак не можна не зауважити, що перспективи примусового виконання як уже виданого МКС ордера на арешт, так і майбутніх вироків проти путіна, львової-бєлової чи інших воєнних злочинців, визнаних винними в депортації українських дітей у державах, які не ратифікували Римський статут, є доволі примарними. Найбільшим парадоксом цієї ситуації є те, що до таких держав належить, власне, і сама Україна, яка ще у 2000 р. підписала Римський статут, проте досі його не ратифікувала. Видається досить нелогічним, що держава, яка вимагає правосуддя в Міжнародному кримінальному суді, сама не поширює на себе його юрисдикцію, з огляду на що ми можемо лише зайвий раз підкреслити важливість у якомога більш стислі терміни все ж ратифікувати Римський статут.

У цьому контексті зазначимо, що сам факт притягнення окремих фізичних осіб, навіть президента російської федерації та інших вищих посадовців, не є достатнім покаранням за злочин, який учиняється фактично тисячами російських громадян, котрі виконують накази про депортацію, сприяють примусовому усиновленню російськими родинами українських дітей, викладають їм у російських школах пропагандистські тези тощо. Як наголошує з цього приводу Р. І. Ребриш, учинення такого міжнародного злочину, як геноцид (а одним із його проявів є масова депортація дітей і стирання їхньої національної ідентичності), неможливе без залучення всього державного механізму, без злочинної державної політики, яка реалізується місцевими й центральними органами влади, закріплюється в законодавстві, забезпечується силовими та правоохоронними органами й підтримується населенням цієї держави, яке через інститути представницької демократії підтримує злочинну політику держави як на стадії формування, так і після її запровадження [14].

Проте в частині притягнення до відповідальності за міжнародні злочини саме держав, а не окремих індивідів, міжнародне право є досить недосконалим і жодних імперативних норм із цього приводу не містить – очевидно, виходячи із загального принципу поваги до суверенітету держав, який, утім, у такому випадку видається дещо недоречним.

Говорячи про міжнародну відповідальність держав, зазначимо, що сьогодні фактично єдиним кодифікованим міжнародно-правовим актом із цього питання є Проекти статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (2001 р.), розроблені Комісією ООН із міжнародного права та схвалені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 56/83. На противагу міжнародним договорам, вони не мають юридично обов'язкового статусу. При цьому ще одна юридична особливість цієї Резолюції полягає в тому, що Генеральна Асамблея ООН лише «прийняла

до відома» Проекти статей, текст яких розміщується в додатку до неї, та «запропонувала їх до уваги урядам», не порушуючи при цьому питання про їх майбутнє прийняття як міжнародного договору чи інші належні заходи [15].

Утім, не можна не відзначити, що в розумінні Проектів статей депортація дітей, санкціонована рішеннями вищих посадових осіб російської федерації (зокрема путіна тальвової-бєлової, яких, власне, і стосується провадження в Міжнародному кримінальному суді) є, по-перше, міжнародно-протиправним діянням, оскільки ним, у розумінні статті 12 Проектів статей, є порушення будь-якого міжнародного зобов'язання, незважаючи на його походження, а отже, і Женевських конвенцій, стороною яких є російська федерація; а по-друге, вважається саме діянням держави загалом, бо згідно зі статтею 8 Проектів статей діяння особи (групи осіб) за міжнародним правом вважається діянням держави, якщо особа (група осіб) під час учинення цього діяння фактично діє за вказівками або під керівництвом чи контролем цієї держави [16].

Що стосується конкретних форм відповідальності держави, то, відповідно до статей 34–37 Проектів статей, відшкодування шкоди, завданої міжнародно-протиправним діянням, здійснюється у формі реституції (зобов'язання суб'єкта відновити положення, яке існувало до здійснення протиправного діяння), компенсації (обов'язку компенсувати шкоду, завдану таким діянням тією мірою, у якій відшкодування такої шкоди не охоплюється реституцією) та сатисфакції (на відміну від двох попередніх, є формою нематеріальної відповідальності та може проявлятися у визнанні вчиненого порушення, принесенні офіційного вибачення чи іншим подібним способом) [16].

Безумовно, що щодо депортації дітей російською федерацією з тимчасово окупованих українських територій цілком доречними були б усі три названі вище заходи відповідальності держави-агресора й, передусім – реституція, яка в цьому випадку могла б виражатися такою формою, як безумовне та негайне повернення всіх депортованих дітей на територію України. Проте, як уже згадувалося нами вище, Резолюція ГА ООН № 56/83 2001 р. не має обов'язкової юридично сили (як, власне, і будь-який інший акт, прийнятий міжнародною організацією).

Як зазначають А. Бакаєв та П. Ярошевич, основними дієвими міжнародно-правовими механізмами боротьби з міжнародними злочинами є Рада Безпеки ООН, Міжнародний суд ООН та Міжнародний кримінальний суд. При цьому перші два органи можуть виносити рішення, у т.ч. й проти держав. Проте в багатьох випадках рішення Ради Безпеки мають

політичне забарвлення, оскільки під час винесення нею рішень велику роль відіграють інтереси постійних членів із правом вето (одним із них є російська федерація). Що ж стосується Міжнародного суду ООН, то він також не може розглядати справу щодо держави, яка вчинила міжнародний злочин, і виносити рішення без її згоди [14]. Більше того, навіть якщо справу розглянуть та рішення буде винесене, єдиним органом ООН, який уповноважений на застосування сили з метою примусу до виконання такого рішення, є вже згадана Рада Безпеки ООН, що повертає нас до проблеми фактичної відсутності будь-якого механізму примусу стосовно держави, що є постійним членом Ради Безпеки ООН, яка вчинила міжнародно-протиправне діяння й не бажає добровільно відшкодувати шкоду, завдану потерпілій державі. За таких умов єдиним дієвим рішенням може бути лише виключення РФ з Ради Безпеки ООН чи хоча б позбавлення її права вето в тих питаннях, які стосуються порушення нею фундаментальних засад міжнародного права. Проте станом на сьогодні таке питання навіть не розглядається.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

За результатами проведеного дослідження потрібно виокремити такі основні висновки:

1. Депортація дітей із тимчасово окупованих українських територій, здійснювана російською федерацією в рамках її повномасштабного вторгнення, має ознаки одночасно трьох найбільш тяжких міжнародних злочинів, передбачених Римським статутом: злочину проти людяності, воєнного злочину та злочину геноциду. При цьому на сьогодні Міжнародний кримінальний суд виніс посадовим особам російської федерації обвинувачення лише у вчиненні воєнного злочину, проте українській стороні потрібно й надалі домагатися на міжнародному, у тому числі міжнародно-правовому рівні, визнання депортації українських дітей геноцидом.

2. Висунувши обвинувачення путіну та львовій-бєловій у депортації українських дітей з окупованих територій як у воєнному злочині й видавши ордери на їх арешт, Міжнародний кримінальний суд зробив важливі перші кроки до остаточного визнання вини найвищих посадових осіб російської федерації у вчиненні цього злочину. Проте перспективи фактичного виконання майбутнього вироку МКС є досить сумнівними, оскільки російська федерація не є стороною Римського статуту, а інші держави чи міжнародна спільнота загалом не мають реальної можливості силового

примусу російської федерації до виконання такого рішення через те, що вона є постійним членом Ради Безпеки ООН і має право вето будь-якого її рішення.

3. Притягнення до міжнародної відповідальності не лише окремих воєнних злочинців, а й російської федерації загалом на сьогодні видається ще більш малоймовірним, оскільки фактично єдиним кодифікованим міжнародно-правовим актом у сфері міжнародної відповідальності держав є Проекти статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, схвалені резолюцією ГА ООН, які не мають обов'язкового юридичного статусу.

Подальші наукові дослідження в цьому напрямі вбачаємо у вивченні проблеми соціальної підтримки й реабілітації дітей, які повернулися з рф після примусової депортації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корнієнко, М. В., Сухарева, А. О. (2023). Дотримання та захист прав людини в умовах воєнного стану: роль поліцейських ювенальної превенції. *Проблеми становлення правової демократичної держави*, № 3, с. 9–13. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.3.2>.
2. Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою: Закон України від 17.04.2014 № 1223-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 26, ст. 896.
3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
4. Elements of Crimes. (2013). The Hague (The Netherlands): International Criminal Court, 30 p. URL: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/Documents/ElementsOfCrimesEng.pdf>.
5. Рабінович, П. М. (2011). Делікти проти людяності як специфічний вид правопорушень. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*, т. 10, с. 58–68.
6. Гнатовський, М. М. (2007). Злочини проти людяності у сучасному міжнародному кримінальному праві. *Український щорічник міжнародного права*, № 5, с. 171–213.
7. Репецький, В. М., Лисик, В. М. (2009). Поняття та ознаки воєнних злочинів. *Альманах міжнародного права*, вип. 1, с. 120–125.
8. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
9. Белєвцева, В. В. (2022). Правові засади міжнародного захисту прав дитини під час збройного конфлікту. *Захист прав дітей в умовах війни: збірник матеріалів круглого столу до 110-річчя ВДПУ ім. М. Коцюбинського*, с. 10–16.
10. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 09.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text.

11. Насильницька депортація неповнолітніх українців має ознаки геноциду – експертка (2023). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3664516-nasilnicka-deportacia-ukrainciv-mae-oznaki-genocidu-ekspertka.html>.

12. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova (2023). URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>.

13. Лубінець у Давосі розповів, скільки дітей вже повернули з Росії (2024). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-dity-davos-povernennya-ombudsmen-lubine-ts/32773991.html>.

14. Ребриш, Р. І. (2016). Геноцид як злочин проти безпеки людства за міжнародним кримінальним правом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, вип. 41, т. 2, с. 127–129.

15. Грабович, Т. А. (2020). Статті про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (2001): основа сучасного права міжнародної відповідальності. *Науковий вісник публічного та приватного права*, вип. 4, с. 240–245. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.4.41>.

16. Resolution adopted by the UN General Assembly on 28 January 2002 № 56/83 “Responsibility of States for internationally wrongful acts”. URL: <https://www.ilsa.org/Jessup/Jessup11/basicmats/StateResponsibility.pdf>.

REFERENCE

1. Korniienko, M. V., Sukharieva, A. O. (2023). Observance and protection of human rights under martial law: the role of juvenile prevention police officers. *Problemy stanovlen-nia pravovoi demokratychnoi derzhavy*, 3, 9–13. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.3.2> (in Ukrainian).

2. Pro vidnovlennia prav osib, deportovanykh za natsionalnoiu oznakoju: Zakon Ukrainy vid 17.04.2014 № 1223-VII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*, 26, p. 896 (in Ukrainian).

3. Rymtskyi Statut Mizhnarodnoho Kryminalnoho Sudu vid 17.07.1998 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (in Ukrainian).

4. Elements of Crimes (2013). The Hague (The Netherlands): International Criminal Court, 30 p. URL: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/Documents/ElementsOf-CrimesEng.pdf> (in English).

5. Rabinovych, P. M. (2011). Torts against humanity as a specific type of offense. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia»*, 10, 58–68 (in Ukrainian).

6. Hnatovskyi, M. M. (2007). Crimes against humanity in modern international criminal law. *Ukrainskyi shchorichnyk mizhnarodnoho prava*, 5, 171–213 (in Ukrainian).

7. Repetskyi, V. M., Lysyk, V. M. (2009). Concepts and features of war crimes. *Almakh mizhnarodnoho prava*, 1, 120–125 (in Ukrainian).

8. Zhenevska Konventsiiia pro zakhyt tsyvilnoho naseleння pid chas viiny vid 12.08.1949 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (in Ukrainian).

9. Bielievtseva, V. V. (2022). Legal principles of international protection of children's rights during armed conflict. Protection of children's rights in conditions of war: *Zbirnyk materialiv kruhloho stolu do 110-richchia VDPU im. M. Kotsiubynskoho*, 10–16 (in Ukrainian).

10. Konventsiia pro zapobihannia zlochynu henotsydu ta pokarannia za noho vid 09.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (in Ukrainian).

11. Nasylnytska deportatsiia nepovnolitnikh ukraintsev maie oznaky henotsydu – ekspertka (2023). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3664516-nasilnicka-deportacia-ukraintsev-mae-oznaki-genocidu-ekspertka.html> (in Ukrainian).

12. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova (2023). URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and> (in English).

13. Lubinets u Davosi rozpoviv, skilky ditei vzhe povernuly z Rosii. (2024). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-dity-davos-povernennya-ombudsmen-lubinets/32773991.html> (in Ukrainian).

14. Rebrish, R. I. (2016). Genocide as a crime against human security under international criminal law. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 41. 2, 127–129 (in Ukrainian).

15. Hrabovych, T. A. (2020). Articles on the responsibility of states for internationally wrongful acts (2001): the basis of the modern law of international responsibility. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*, 4, 240–245. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.4.41> (in Ukrainian).

16. Resolution adopted by the UN General Assembly on 28 January 2002 № 56/83 “Responsibility of States for internationally wrongful acts”. URL: <https://www.ilsa.org/Jessup/Jessup11/basicmats/StateResponsibility.pdf> (in English).

Матеріал надійшов до редакції 11.06.2024 р.